

ekspanderende bøgeskove. Det er også tankevækkende, at middelalderens spredning af bebyggelserne normalt forklares med en intensiveret agerbrugsproduktion. Det forekommer altså lidt mærkeligt, at mængden af kornpollen skulle øges. Men måske er forklaringen en kraftig øget havreproduktion? Havre er/var nøjsom, men gav i 1500-tallet kun det halve udbytte i f.t. byg. I øvrigt reduceres befolkningstallet i Vestjylland og langs kysterne. Og hvad der ikke nævnes i bogen: Langt de fleste af de kendte bebyggelser ophører så vidt vides før eller i løbet af germansk jernalder.

For at komme videre med germansk jernalder, må der først og fremmest gøres flere fund – især vedr. bebyggelsen og dens udvikling. Indtil dette evt. måtte føre til håndfast dokumentation for det modsatte, forekommer det undertegnede at være klogest ikke at være alt for optimistisk på denne periodes vegne.

Der er stadig en del at diskutere. Og det er vigtigt at fastholde langtidsperspektiverne, således som det gøres i bogen. Diskussionen skal imidlertid ikke fordunkle, at Lotte Hedeager har skrevet en fortræffelig bog. Den er ikke særlig let læst, men det er jo så heldigt, at hun også har overkommet at skrive bd. 2 af Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie, som er yderst fornøjelig læsning, så det kan anbefales nye læsere at starte dér. I øvrigt kan det undre at disputatsen ikke er oversat til udenlandsk. Vejen frem for de ambitioner Lotte Hedeager repræsenterer hedder komparative studier, og den fagoffentlighed hun først og fremmest skriver for har ikke mange medlemmer i Danmark. Hvis den såkaldte »ny arkæologi« skal overleve og fortsat udvikles i en periode, hvor interessen og sansen for de store overblik er beskeden, må

dens dyrkere kunne inspirere hinanden.

Anders Bøgh

Ole Fenger og Chr. R. Jansen (red.): *Jyske Lov 750 år*. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1991). 312 s. kr. 375.

E. A. Abitz og P. G. Ørberg: *Med lov skal land bygges. Håndskrifter og bogtryk*. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1991). 54 s. kr. 50.

Jubilæer for historiske begivenheder er som bekendt en succesbranche i disse år. Det store, umådeligt flotte, men næsten uhåndterlige festskrift til Jyske Lovs seneste jubilæum er da også efter sigende udsolgt i 2500 eksemplarer. Imidlertid er det mest interessante ved historiske jubilæer måske deres egen historie. Jyske Lovs forrige jubilæum i 1941 blev også bl.a. fejret med et festskrift. Dette indeholder en artikel af Niels Knud Andersen om »Kanonisk rets indflydelse på Jyske Lov«, hvor forfatteren konkluderer ved med stor tilslutning at citere J. L. A. Kolderup Rosenvinge for følgende: »man opgav den gang ikke blindt sit eget for det fremmede, men man tog, hvad der passede for vore forhold, og man var ikke så urimelig, i et og alt at identificere vore egne tilstande med dem, som fandt sted i fremmede lande«. Derudover kan man som afslutning på introduktionen, skrevet af redaktøren, Erik Reitzel-Nielsen læse, at »Fortalen (til Jyske Lov) er den stadige opfordring til nutiden og fremtiden om at bygge samfundet på samme vis og forme lovene efter de principper, der blev lovfæstet hin martsdag for 700 år siden«. Det sidste bestrides ikke i 1991-festskriftet, men understreges ej heller – når bortses fra vor kloge dronnings forord. Derimod

er der meget stærke tendenser til at gøre op med tanken om, at Jyske Lov skulle være udtryk for noget specielt dansk. Allerede dronningen slår tonen an ved at fremhæve rødderne i »en fælles europæisk kulturtradition« og »udformningen af det nye Europa«. Og hun følges stærkt op af Ole Fenger, der i indledningen ender med at fastslå, at »Danmark klarede sig i dette middelalderens europæiske fællesskab, som siger spar-to til det aktuelle indre marked«, samt at Jyske Lov måske endda er »et monument i en fælleseuropæisk civilisation og kultur«. Dette underbygges så yderligere af Michael Gelting, der i en artikel med titlen »Jyske Lov i det europæiske feudalsamfund« når frem til, at forskellene på samfundsstrukturen i Jylland i 1241 og i de feudale kerneområder længere nede i EF var marginale. Stig Jørgensen følger dog ikke ganske denne linie, når han skriver om »Jyske Lov i europæisk sammenhæng«.

Forudsætningen for denne kovenning i synet på dansk og europæisk i Jyske Lov er – udover Niels Knud Andersens artikel fra 1941(!) – i høj grad Ole Fengers opfattelse af, at kun kirken/paven besad lovgivende magt på dette tidspunkt med den konsekvens, at det gjorde kongen ikke. Disse synspunkter refereres der til adskillige steder i bogen, dog med mere eller mindre udtalt skepsis hos Erik Ulsig (s. 72f) og Helge Paludan (s. 64). Set i den sammenhæng kan det undre, at Jyske Lov indeholder så mange bestemmelser på områder som den internationale kirke opfattede som sine eksklusive enemærker: ægteskabslovgivning, mened, helligbrøde m.v. Bestemmelserne om disse forhold er ovenikøbet ofte præget af kompromiser med kirkens opfattelser. Man var åbenbart nødt til at finde sig i, at de jyske tingmænd fik indflydelse på, hvilke dele af kanonisk ret, der skulle være

gældende i Jylland i 1241. Det samme gælder i øvrigt for kongen, da paven i 1239 bad og ikke befalede ham at virke for, at de kanoniske regler vedrørende retssager om testamenter fremover blev fulgt i Danmark – med (delvist) held ser det ud til at dømme efter Jyske Lov (s. 101f). Mon ikke det forholdt sig som den berømte fortale synes at mene, at forudsætningen for ændringer i den bestående retsorden i Danmark var både kongens og tingmændenes accept – medmindre der var åbenlys modstrid med »Guds ord«? Altså en gensidig vortoret – pudsigt nok samme ordening som mellem Ministerrådet og Kommissionen i EF! I øvrigt var Valdemarstidens konger i Danmark ikke tilhængere af den pavelige to-sværdslære, hvorefter kongedømmet var underlagt pavelig overhøjhed. Det fremgår bl.a. af indledningerne til deres breve.

Centralt i det 'europæiserende' standpunkt står imidlertid også spørgsmålet om, hvilken samfundstype Danmark anno 1241 tilhørte, eller hvilke samfundsmæssige strukturer, der var mest betydningsfulde. Heller ikke dette omfattende spørgsmål kan der trænges til bunds i i denne anmeldelse. Spørgsmålet diskuteres udover i den nævnte artikel også af Helge Paludan i en tankevækkende analyse af historikernes tidsbundethed i (også) denne sag samt af Inger Dübeck i en artikel om »Kvindernes retsstilling i Jyske Lov«. Derimod kunne man godt ønske sig, at Ole Degn i sin lidt upræcise gennemgang af »Stænder, Socialgrupper og personer i Jyske Lov« havde forsøgt at sætte tingene ind i en lidt større sammenhæng. Michael Gelting og Inger Dübeck synes at være enige om, at værnsforhold eller med et andet ord feudalisme gennemsyrede samfundet. Dette er ikke noget konventionelt synspunkt, idet man hidtil har ment, at det feudale værnsforhold kun så småt var begyndt at gøre

sig gældende i 1241. Den dominerende(?) kategori af 'fæstebønder', landboerne har man således anset for (stort set) endnu ikke at være omfattet af værnforhold. Heroverfor indvender Gelting, at forholdet landbo-jordejer så at sige ikke er omtalt i loven, hvorfor dette var helt op til jordejeren. Landboen kunne ikke føre sag på tinge mod jordejeren. Imidlertid er der mange forhold, der ikke er omtalt i loven, uden at man af den grund kan slutte, at der ikke fandtes retsregler på området, og følgende citat fra Andreas Sunesøns såkaldte parafrase af Skånske Lov, skrevet godt og vel en snes år før Jyske Lov, støtter i hvert fald ikke Geltings synspunkt: »Da det for nogle er nødvendigt at udleje deres jord og for nogle at leje andres, er det til gavn, at lovens bestemte forskrift afholder begge parter fra at forurette hinanden, for at hverken lejerens eller udlejerens blive et offer for lejerens snuheit« (Kap. 143). Derefter opregner A. Sunesen en række retsregler på området. Den af Gelting omtalte retstilstand eller mangel på samme var nok gældende fra før Erik Menveds lov af 1304, men næppe i 1241, eftersom værn af landboer var knyttet sammen med, at godsejerne overtog landboernes skatter fra kongemagten, og dette var i hvert fald ikke sket i 1241. I øvrigt kan det senere i 1300-tallet konstateres, at danske landboeres juridiske position var langt bedre end de fleste af deres kollegers i det senere EF. I øvrigt forekommer det undertegnede, at Gelting undervurderer rækkevidden af, at jurisdiktion/doms-magt var uddelegeret til feudale lensindehavere i sydlige lande. I Danmark var begrebet/funktionen kun ved at blive udviklet på landskabslovenes tid.

Men langt fra alt i dette festskrift lader sig indordne i de ovennævnte temaer. Erik Ulsig har skrevet en overor-

denligt solid artikel om »Valdemar Sejrs kongemagt«, Allan Karker en ikke ganske let tilgængelig om sproget i loven, mens Ole Fenger dels refererer, dels fremsætter tankevækkende opfattelser af forholdet mellem landskabslovene. Mest perspektiv er der nok i Fengers genoptagelse af tanken om, at Jyske Lov oprindeligt var beregnet på at være gældende for hele riget. Den støttes også af pgf. 7 i den såkaldte abelske forordning, og i øvrigt oplevede ærkebisp Jakob Erlandsen i 1250'erne i rigt mål den af Fenger anførte reaktion mod at ændre gammel nedskreven ret.

En række artikler behandler lovens indhold vedrørende enkelte emner. Udover de allerede nævnte findes der én om ledingsbestemmelserne og ikke mindre end tre forskellige om dyrknings- og bosættelsesforhold o.lign., hvoraf Erik Oksbjergs kan være lidt vanskelig at tage stilling til med den form, den har fået. Derimod er der en række af lovens emner som ikke behandles. Mest savnes måske en behandling af procesordninger og tilgrænsende emner. To artikler behandler Jyske Lovs senere skæbne, henholdsvis i Danske Lov 1683 og den mærkelige historie om, hvorfor loven stort set var gældende i Sønderjylland til det seneste århundredeskifte og i visse henseender længere. Endelig er der tre artikler om de nærmeste omgivelser: Viborg, bisp Gunner samt hans domkirke. Sluttelig får vi en oversættelse af selve loven, en revideret udgave af den gængse fra 1945.

I forbindelse med jubilæet foranstaltede Landsarkivet i Viborg en udstilling af håndskrifter og tryk af loven samt et også meget smukt udstyret katalog over de 47 udstillede udgaver, der giver et nøgternt, men ganske sigende udtryk for Jyske Lovs betydning gennem tiderne.

Alt i alt en stilfuld jubilæumsfejring –

især hvad angår det ydre udstyr – der bl.a. giver anledning til at overveje, hvor meget badevand og hvor mange

børn, der bør lukkes ud, når fortiden skal i clinch med nutiden.

Anders Bøgh

NYERE TID

Bjørn Poulsen: *Bondens penge. Studier i sønderjyske regnskaber 1400-1650.* (Landbohistorisk Selskab, 1990). 214 s.

Bjørn Poulsens undersøgelse sigter mod at belyse, hvilken rolle spillede pengeøkonomi og markedsomsætning i bondefamiliens privatøkonomi i perioden fra ca. 1400 til 1650. At der selv inden for vort lille Danmark ikke kan gives noget entydigt svar på dette spørgsmål, viste Bjørn Poulsen allerede i sin disputats: *Land – by – marked. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig* (1988), hvori han fremhævede forskellen mellem den åbne markedsorienterede og møntbaserede økonomi, der prægede Vestslesvigs frie marskbønder i modsætning til Østlesvigs lukkede feudaløkonomi i højere grad baseret på afgifter til kirke og jorddrot til dels i naturalier.

Med Bjørn Poulsens nye bog foreligger den første konsekvente regnskabsundersøgelse af bondeøkonomien hvilende på så gammelt dansk regnskabsmateriale. Alene heri ligger den lille bogs store værdi, fordi regnskaberne tillader et langt sikrere indblik i markedsorienteringens og mønt- og kreditøkonomiens indflydelse på bondefamiliens dagligdag og økonomiske muligheder, end vi tidligere har haft. Større betydning får det imidlertid, fordi forfatteren kyndigt understreger de enkelte regnskabsbøgers formål og dermed præciserer deres udsagnskraft og begrænsninger. Da der er tale om skyld-

bøger, vil f.eks. alle kantantafregninger være udeladt, så en væsentlig del af bondeøkonomiens likviditering altså ikke lader sig læse direkte, men må udlæses mere indirekte af regnskabernes udsagn. Ligeledes figurerer bondesønnen Anders Ogels indkøb af hollandsk klæde, hamborgøl og humle i Hamborg ikke i hans regnskabsbog (s. 75), selv om det må have været de returvarer, som hans afsætning af Ribeskuld og Skånesild har skaffet ham indpas i forhandlingen af, hvilket ses af hans afsætning. På s. 45 formodes, at der har eksisteret et særligt regnskab over indtægter af hestesalg fra Brinkgården, siden det ikke kan aflæses af gårdregnskabet. Netop den præcise indlevelse i de behandlede regnskabs udsagnsmuligheder tillader indirekte vurderinger af andre bondefamiliers økonomi, se f.eks. overvejelser omkr. Brinkregnskabet 1388/89 og dets vidnesbyrd om de mindre Ballumgårdes begrænsede møntøkonomi i sammenligning med situationen senere ifølge bevarede ydelseslister fra lenet i 1543 (s. 49). På lignende vis benyttes Backe Detlefsens kreditkrav fra Maasgårdens regnskab til delvis at belyse nogle af debitorernes økonomiske situation (s. 103-111).

Når mønt- og kreditøkonomiens rolle og markedsorienteringsgraden har så stor betydning for vurdering af bondefamiliens økonomi, hænger det sammen med, at denne åbne økonomi er direkte følsom og påvirkelig for de konjunkturer, der kommer til os fra Vesteuropa og især påvirker værdien af vor